

Генадий М. Зелдович

ЗА РЕФЕРЕНЦИАЛНИТЕ СВОЙСТВА НА ПОНЯТИЕТО “ПЕРИОД ОТ ВРЕМЕ”

При тълкуването на много изказвания се обръщаме към понятията “период от време” или “момент” (за дадената работа опозицията “период от време” — “момент” не е важна и затова наричаме и двете или “периоди от време”, или за кратко “времена”). По този начин изречението **Он ходит к нам в гости** означава приблизително следното: ‘има времена, през които той се намира у нас на гости’.

Много често понятието “времена” остава имплицитно, но това не му пречи наред с други именни групи да има собствен денотативен статут (ДС). Ние ще се опитаме, на първо място, да определим денотативния репертоар на понятието “времена”, на второ място, да покажем, че информацията за неговия ДС в редица случаи е нетривиална и изключително важна за адекватното лексикографско описание на някои наречия, а може би и на глаголи.

Предметната именна група по принцип допуска шест ДС¹:

1. Референтен ДС: името насочва към индивидуален обект или към множество обекти, разглеждани като единен обект; срв.: **Скрипач играл (скрипачи играли) прямо под окнами**.

2. Екзистенциален ДС: именната група насочва към обект, който по принцип не е индивидуализиран; срв.: **Кто-нибудь из друзей постоянно меня навещает**.

3. Универсален ДС: той възниква там, където: а) към името има или се подразбира квантор за общност; б) самото име не е референтно. Пример: **Все дети любят играть**. (Но: **Все мои дети любят играть**, където не е спазено условие б).

Съществени са две обстоятелства. Първо, универсалната именна група назовава **всякакви** обекти, които удовлетворяват дадената дескрипция; от това собствено е продиктувано наличието или възможното наличие на квантора за общност. Второ, самият той може да свързва не само универсални, но и референтни именни групи. По този начин разглежданият ДС се формира не от универсалния квантор, а от специален принцип за обединяване на денотатите.

4. Атрибутивен ДС: той предполага, че именната група има единствен референт, но той не е конкретен, срв. изречението: **Убийца Смиа сумаспешдший**, казано, когато убиецът още не е открит.

5. Родов ДС: с именната група е означен типичен, еталонен представител на дадения клас, срв.: **Кошки ласковы**.

6. Предикатният ДС е присъщ за имената, изпълняващи функцията на предикатив със свързващ глагол: **Моя матъ врач**.

Не всички изброени ДС са възможни за периодите от време.

За разлика например от котките, между които има типични и нетипични, обсъжданите обекти са лишени от съществени индивидуални черти. Разбира се, периодите от време, макар и с известни уговорки, могат да се различават един от друг по събитийната си запълненост или, което всъщност е едно и също, по продължителността си, но не и по никакви вътрешни, неотменими особености. Затова родовият ДС е недопустим за периодите от време.

Допустим ли е предикатният ДС? Ще напомним, че той се реализира при У в изречения от типа **Х есть У**. Правилността на тези изречения зависи от това как се съотнасят семантиката на У и семантиката на Х. Това съотношение може да бъде трояко: или значението на У съдържа нещо, което отсъства в значението на Х (**Моя матъ врач**), или значенията на Х и У съвпадат (аналитичните изказвания, напр. **Квадрат — это равносторонний прямоугольник**), или семантиката на У се съдържа в семантиката на Х като нейна част. Такива изказвания са аномални, срв.: **??Сонет — это стихотворение**.

Забележка 1. Разбира се, при определени условия, а именно когато на адресата е неизвестно какво е сонет, това изречение има право на съществуване, но си остава по-скоро увъртане, отколкото отговор. Предикатът е смислово непълен. Пряко указание за непълнотата му се съдържа в изречението: **Сонет — это такое стихотворение**; то е много по-за предпочитане от първото.

Забележка 2. Казаното не се опровергава и от примери като следния: **Кит — млекопитающее**. Информацията за принадлежността на кита към млекопитаещите присъства задължително само в научното понятие за кита. Наивното понятие, каквото и да се окаже то, ще препраща към цял ред признаци (големина, живот в морето и т. н.), където признакът “млекопитаещо” ще е уместен, но съвсем не задължителен².

Всички думи от типа **день, месяц, май, весна, год** съдържат в семантиката си елемент ‘период от време’. Затова изречения, подобни на **Май — это время**, са аномални. За да получим правилно изказване, трябва да разширим предикатната група с определител: **Май — время веселое**³. Тук предикатният ДС присъства, но той е присъщ на предикатната именна група като цяло, а самото понятие “време”, както изглежда, е лишено от денотативен статут.

Статутите 1 — 4 са възможни, срв.: **Гостъ вошел, и все вздрогнули** (моментът, в който са трепнали, има референтен ДС); **Он ходит к нам в гости** (=

има времена, когато той се намира у нас на гости'; ДС на "времената" е екзистенциален); **Вечером всегда играла музыка** (= 'по всяко време; ако то е имало признак "вечерно", е свирела музика'; ДС е универсален); **Я приеду, как только освобожусь** (времето, когато героят ще се освободи, има атрибутивен ДС).

Посочените референциални свойства на понятието "период от време" са напълно тривиални: както в смисъл, че нарушената денотативна парадигма се среща при много предметни имена⁴, така и в смисъл, че във всички приведени примери ДС на обсъжданото понятие произтича направо от семантиката на изречението като цяло. Но има и примери, в които той изобщо не е очевиден. На първо място, това е група наречия, към която се отнасят **всегда, часто, редко, изредка, иногда, время от времени** и някои други. По-нататък ние подробно разглеждаме най-вече **ВСЕГДА** и **ЧАСТО**, но направените изводи се отнасят и до всички останали думи от посочената група.

Повечето от тях имат по две основни значения: темпорално и дистрибутивно, срв. съответно: **Он ВСЕГДА**_{темп.} **голоден**; **Студенты ВСЕГДА**_{дистр.} **любят музыку**. Ще отбележим, че тези значения са дифузни и често са неразграничими, срв.: **Шахматисты нашего клуба ЧАСТО проигрывают**. Не е ясно дали става дума просто за многобройни загуби, дори ако отделни шахматисти никога не търпят поражение, или пък всеки отделен шахматист губи често.

Строго казано, нас ни интересува само темпоралното значение, но неговите особености ще станат по-ясни, ако се вземат предвид някои черти на дистрибутивното. Да разгледаме следните примери:

- (1) а) * Студенты нашей группы **ВСЕГДА**_{дистр.} **любят музыку**;
б) ?? Студенты нашего факультета **ВСЕГДА**_{дистр.} **любят музыку**;
в) ? Студенты нашего университета **ВСЕГДА**_{дистр.} **любят музыку**;
г) Студенты **ВСЕГДА**_{дистр.} **любят музыку**.
- (2) а) * У тигров в этом вольере **ЧАСТО**_{дистр.} **свирепый нрав**;
б) ?? У тигров местного зоопарка **ЧАСТО**_{дистр.} **свирепый нрав**;
в) ? У тигров местного заповедника **ЧАСТО**_{дистр.} **свирепый нрав**;
г) У тигров **ЧАСТО**_{дистр.} **свирепый нрав**.

Различната приемливост на тези изречения лесно може да се обясни чрез референциални термини. Именната група, която се намира вляво от наречието, в дадения случай може да има два ДС: референтен и универсален. Изборът зависи от извънезиковите знания за характера на множеството. В (1а) и (2а) то е конкретно изброимо, а именната група е референтна⁵. В (1г) и (2г) то е неизброимо, затова ДС на именната група е универсален. (1б), (2б), (1в) и (2в) допускат и двете разбирания, макар и в различна степен: за примерите (б) явно за предпочитане е първото.

Наречията **ВСЕГДА**_{дистр.} и **ЧАСТО**_{дистр.} са толкова по-уместни, колко-

то е по-лесно да се припише на именната група универсален ДС. Би следвало да се мисли, че ДС на именната група е фиксиран по някакъв начин в семантиката на наречията. Между другото, именно тук се крие разликата между думите ВСЕГДА_{дистр.} и ВСЕ, ЧАСТО_{дистр.} и МНОГИЕ, ИНОГДА_{дистр.} и НЕКОТОРЫЕ, РЕДКО_{дистр.} и НЕМНОГИЕ. Втората дума от всяка двойка не изисква посоченото референциално ограничение, срв.: (1а) и (2а) и съответно; ВСЕ студенти нашей группы любят музыку; У МНОГИХ тигров в этом вольере свирепый нрав.

За нашите дистрибутивни наречия може да се предложи следният проект за тълкуване:

(3) N ВСЕГДА_{дистр.} Р = 'в класа (предмети) N всички N са (притежават свойството) Р'.

(4) N ЧАСТО_{дистр.} Р = 'в класа (предмети) N има (предмети) N, които не са (не притежават) свойството) Р; и има (предмети) N, които са (притежават свойството) Р; (предметите) N, които са Р, са повече от нормата.

Коментар. Фрагментите в скоби са пояснения, а не част от тълкуванията. Под "предмет" разбираме всяка същност, назована от именната група, а под "свойство" — всяка съдържаща N предикация с изключение на самото N.

Да преминем към дистрибутивното значение на наречията. Е. В. Падучева пише за наречието ВСЕГДА_{темп.}: "Тази част от оста на времето, с която се свързва ситуацията, не може да бъде прекалено къса"⁶. Като потвърждение са приведени примерите:

(5) а) * Вчера он ВСЕГДА_{темп.} молчал.

(6) а) * Последние два года он ВСЕГДА_{темп.} болел.

Такава формулировка и тези илюстрации ни се струват не съвсем убедителни. Интервалът от две години не е толкова малък — нито сам за себе си, нито в сравнение с "вместването" в него действие "боледува": нормалната продължителност на боледуването е много по-малка от посочения срок. Аномалията не се премахва и при разширяването му, срв.:

(7) а) * С пятнадцати до двадцати трех лет он ВСЕГДА_{темп.} болел.

Същия проблем поставят и останалите наречия от разглежданата група, например ЧАСТО_{темп.}:

(5) б) * Вчера он ЧАСТО_{темп.} молчал.

(6) б) * Последние полгода он ЧАСТО_{темп.} болел.

(7) б) * С пятнадцати до двадцати трех лет он ЧАСТО_{темп.} болел.

Според нас обяснението е следното: забранена е не краткостта, а определеността на интервала от време. С други думи, интервалите, за които става дума в наречията, могат да бъдат отделени не от каквото и да е, а само от универсално множество (= клас) периоди от време; референтен ДС е невъзможен

за такова множество. В (5 — 7) зададеното с изразите “вчера”, “последние два года” и “с пятнадцать до двадцати трех лет” множество от времена е крайно и изброимо, с което се обяснява аномалията. За да я отстраним, трябва да направим това множество неизброимо. Такова множество може да бъде зададено на пример с темпорална семантика на глагола. Оперирайки с времената, които, да допуснем, предшествуват речевия момент, тя е способна да има предвид само клас, а не комплект от такива времена; срв. (7) и Он ВСЕГДА_{темп.} (ЧАС-ТО_{темп.}) болел. (Ще отбележим, че в този пример ситуацията всъщност е посложна, тъй като изказването е вярно не за всички минали времена, а само за онези, в които назованият човек е бил жив или е бил значим в универсума на говорещия. Същината на нещата не се променя от подобни уточнения).

Универсално множество от времена задават също изрази от типа “в детстве”, “в юности” и т. н. (срв.: В юности он ВСЕГДА_{темп.} (ЧАС-ТО_{темп.}) болел. Това и следващите две изречения са достатъчно близки по смисъл до (7) и темпорално-съотносителните конструкции: Когда Иван учился в университете, он ВСЕГДА_{темп.} (ЧАС-ТО_{темп.}) болел. Изглежда, към темпорално-съотносителните трябва да отнесем не само подчинителни, но и съчинителни конструкции със съюза и. Например в изречението Он сидел и смотрел в окно първият конюнкт задава временния интервал на втория. Срв. по-долу пример (236) и коментара към него.

В нито един от посочените случаи периодите от време не могат да бъдат обединени въз основа на това, че се намират между някакви граници, защото тези граници (или поне едната от тях) липсват. Следователно не може да се говори за референтен ДС при множество периоди от време. Те могат да бъдат определени само всеки за себе си и въз основа на собствените си класови признаци: периодът се намира на оста на времето преди или след определена точка; периодът е такъв, че някой по това време е млад, учи в университета и т. н.

Особен е случаят с изрази от рода на “прошлым летом”, “в мае (нынешнего года)”. От една страна, те сякаш задават референтно множество от времена, а от друга — повече или по-малко успешно се съчетават с изброените наречия:

- (8) Прошлым летом я ВСЕГДА_{темп.} (ЧАС-ТО_{темп.}) носил с собой таблетки от сенного насморка.
- (9) ? В минувшем мае я ВСЕГДА_{темп.} (ЧАС-ТО_{темп.}) носил с собой таблетки от сенного насморка.

Даже ако примерът (9) изглежда тромав, все пак е много по-добър от 5 — 7. Това, че (8) е правилен, а (9) — приемлив пример, трябва да бъде обяснено.

Изглежда, че изразите, които назовават множество периоди от време, се делят на три, а не на две, както би могло да ни се стори, разновидности:

1. Показатели за референтно множество.

2. Показатели за универсално множество.

3. Показатели, допускащи двояко — и референтно, и универсално тълкуване. Към тези показатели се отнасят обстоятелствените пояснения “прошлым летом”, “в минувшем мае”. “Лето” и “май” могат да означават (грубо приблизително) следното: първо, ‘времената между тридесет и първи май и първи септември’, ‘времената между април и юни’, второ, ‘времената, които съответствуват на представата за лято: времето е (или при нормални обстоятелства трябва да бъде) горещо и т. н.’, ‘времената, които съответствуват на представата за май: природата разцъфтява и т. н.’

Следва да се мисли, че именно второто разбиране често се оказва по-близо до наивната картина на света. Във всеки случай това е така за изрази “прошлым летом”: интервалът, който се подразбира, не съвпада задължително с календарния сезон (срв.: **Лето в том году началось в апреле и закончилось в октябре; Лето у нас короткое**); дори и човек, който не е запознат с календара, може да говори за лятото. Обстоятелственото пояснение “в минувшем мае”, макар и с известни трудности, също може да бъде осмислено по този начин. Ние приведохме пример (9), за да покажем континуалността на разглежданото свойство и да покажем случай, който е преходен — от абсолютна правилност към аномалност.

Сега трябва да поясним още нещо. Едновременно с (8) съществуват подобни, но много съмнителни от гледна точка на своята правилност изречения:

(10) а) * Прошлым летом я ВСЕГДА_{темп.} был должен Ивану крупную сумму;

б) * Прошлым летом я ЧАСТО_{темп.} был должен Ивану крупную сумму.

(11) а) * Прошлым летом я ВСЕГДА_{темп.} болел;

б) ?? Прошлым летом я ЧАСТО_{темп.} болел.

Нужно е да обясним откъде идва аномалията. Може да се каже, че наречията ЧАСТО_{темп.} и ВСЕГДА_{темп.} изискват ситуацията да се повтаря (ЧАСТО_{темп.}) или по принцип да може да се повтаря, т. е. периодично да възниква и изчезва (ВСЕГДА_{темп.}), а интервалът “лето” не е достатъчно продължителен за такова повторение. Състоянията “да бъда длъжник на някого” и “боледувам” обикновено са достатъчно продължителни. Ако заменим тези предикати с предикат, който има по-малка нормална продължителност, напр. “быть больным” (срв.: *Вчера я болел; Вчера я был болен), изречението ще стане значително по-добро:

(12)а) ? Прошлым летом я ВСЕГДА_{темп.} был болен;

б) Прошлым летом я ЧАСТО_{темп.} был болен.

По този начин интервалът, за който е вярно ВСЕГДА_{темп.} Р и ЧАС-

ТО_{темп.} Р, не трябва да бъде прекалено дълъг в сравнение с нормалната продължителност на Р. С други думи, върнахме се към цитираната по-горе формулировка и само малко я модифицирахме, като я приложихме не само за ВСЕГДА, но и за ЧАСТО, и отчетохме, че продължителността на интервала е относителна.

Приведеното обяснение като цяло е приемливо, но има два недостатъка. Първо, остава неясно защо изречението (11б) е малко по-добро от (11а), а (12б) е по-добро от (12а). Второ, изискването за достатъчна относителна продължителност на интервала е излишно.

По-горе видяхме, че в редица случаи (срв. 5 — 7) то не ни помага да обясним аномалията и че тя е обусловена от безразличното отношение на наречията ВСЕГДА_{темп.} и ЧАСТО_{темп.} към референциалните свойства на множеството времена (интервала от време). Същата тази избирателност според нас обяснява и току-що споменатото изискване, и различната приемливост на изреченията в двойките (11) и (12).

Обстоятелственото пояснение “прошлым летом” допуска двойна трактовка: като название на референтно множество от времена и като название на техния клас. Изборът на ДС не е предопределен. Логично е да се очаква, че той освен всичко друго зависи от количеството на периодите от време в множеството: колкото повече са те, толкова по-бързо ще бъде предпочетен универсалият ДС, а колкото са по-малко, толкова по-естествен е референтният. (Същото правило е в сила и при назоваване на обикновени предмети: за дърветата в малка градина по-добре е да се каже “любое из деревьев”, а за дърветата в гората — “всякое дерево”, където множеството е съответно референтно и универсално).

Тъй като деленето на времето на периоди е продукт на нашето мислене, броят им във всеки интервал е теоретически произволен. Но езикът налага съществени ограничения.

Конструкцията (13) РЕДКО_{темп.} Р означава, грубо казано, че периодите от време, когато се осъществява Р, са малко. Да допуснем, че действието Р е еднородно, т. е. във всички моменти е равно на самото себе си (например Р = “я болен”), и е актуално непрекъснато през определен период от време t . Тогава, ако периодите от време се определят съвсем произволно, нищо не пречи t да бъде разделено на какъвто и да е брой подпериоди, който вече няма да може да бъде квалифициран като малък, и в такъв случай семантиката на (13) става вътрешно противоречива.

Следователно “времената, когато е актуално Р” не са произволни периоди от време, а само такива, които обхващат действието Р в неговата временна цялостност, от начало до край. С други думи, “периодите от време, когато е актуално Р” = “пределно продължителни определими периоди, когато е актуално Р”.

По-нататък (13) предполага, че времената, когато е актуално Р, са кратки

или поне като правило са по-кратки от времената, когато Р не е актуално. В противен случай би трябвало да става дума не за честотата на Р, а обратно, за честотата на не-Р. Ако определяме произволно времената, когато Р не е актуално, цялостният период, когато Р не е актуално, може да бъде раздробен на малки подпериоди и посоченото изискване не се изпълнява, а (13) пак става аномално, каквото всъщност не е. И така, времената, когато Р не е актуално, също не са каквито и да е, а пределно продължителни периоди от време.

Аналогични изводи можем да получим за наречията ЧАСТО_{темп.}, ИЗРЕДКА_{темп.} и други показатели за итеративност.

Каква е структурата на времето в изречения от типа (14) ВСЕГДА_{темп.} Р?

Напълно правдоподобно е да излизаме от позицията, че тя съвпада със структурата на времето, която се предполага от модела

(15) НИКОГДА НЕ Р = ВСЕГДА НЕ Р = 'няма такива времена, когато Р е актуално'.

Както е известно, пресупозиция на всяко едно отрицателно изречение е неговият утвърдителен аналог с модуса 'можеше да се очаква, че'. В дадения случай това означава:

(16) 'можеше да се очаква, че има времена, когато Р е актуално'.

Да допуснем, че има период от време t, за който при съобщението (15) се е очаквало, че ще е актуално Р. Ако t се окаже по-кратък от някаква предполагаема продължителност на Р (каквато и да е тя), същата информация (16) е вярна и относно съседния период.

При подобен подход към деленето на времето всеки негов период, най-общо казано, е делим до безкрайност. Както и в предишните случаи, такова представяне на нещата е недопустимо. Първо, то е свършено излишно. Второ, нарушава се напълно убедителната, макар и, разбира се, непълна аналогия между ВСЕГДА_{темп.}, от една страна, и ЧАСТО_{темп.}, РЕДКО_{темп.} и т. н., от друга. Трето, не се спазва един достатъчно общ принцип, според който мярка за времето са цялостни събития. Като илюстрация можем да приведем твърде продуктивната трактовка на речевия момент като период от време, в продължение на който нищо в света не се променя⁸. Раздробяването на такъв "период от речта" на "подпериоди" е свършено абсурдно. Друг пример е т. нар. разширено сегашно време на глаголите. То се проявява във фразите: **Иван учится в университет; Земля вращается вокруг Солнца.** Очевидно е, че мярка за "разширеността" на сегашното време са запълващите го събития. И четвърто, последно, безкрайното раздробяване на периодите от време често се оказва просто невъзможно. То е допустимо само там, където Р във всеки един момент е равно на самото себе си. Ако ролята на Р се изпълнява от свръхпродължителна предикация — например Р = 'я его недолюбливал', — Р може да бъде отнесено само към достатъчно продължителен период от време, но не и към неговите части. (Освен това границите на периода и тук, и в ред други случаи трябва да бъдат раз-

мити, т. е., строго казано, ние имаме вече не период, а нещо друго. За краткост разсъждаваме грубо и пренебрегваме това обстоятелство.)

И така, що се отнася до ВСЕГДА_{темп.} Р, периодите от време са такива, че за всеки от тях, взет сам за себе си, е вярно да се каже "Р".

Всяка предикация Р има своя нормална продължителност. Разбира се, тя не е напълно определена, но се проявява категорично при сравняване на различните предикации; срв.: Я знаю алгебру; Я болею; Я мерзну, в които очакваната продължителност намалява.

Колкото по-голяма продължителност се очаква от всяко отделно Р, толкова по-малък брой периоди от време е допустимо да си представяме във връзка с изреченията ВСЕГДА_{темп.} Р, ЧАСТО_{темп.} Р, РЕДКО_{темп.} Р и т. н. и толкова по-малка е възможността да обединяваме периодите от време в клас, т. е. толкова по-малка е възможността да припишем на тяхното множество изисквания от тези наречия универсален ДС. Оттук произтича неприемливостта на изреченията (10) и (11).

Желателно е сега да обясним защо примерите (11а) и (11б), след като и двата са лоши, все пак са дефектни в различна степен (11б е малко по-добър) и защо в двойката изречения (12) примерът (а) е съмнителен, а примерът (б) — безупречен.

Представата за нормална продължителност на Р, както вече споменахме, е доста размазана. Продължителността на Р може да се съкращава, при условие че контекстът дава пряко указание за това. Срв.: Я знал алгебру считанные часы: в день выпускного экзамена; Я болел всего только полсуток.

Наречието ВСЕГДА_{темп.} съобщава само, че Р е актуално във всички периоди от време и че продължителността им се определя единствено от характера на самото Р. Наречието ЧАСТО_{темп.}, предполагайки системно редуване на Р и не-Р⁹, при което времената, когато Р е актуално, са по-малко от ония, когато Р не е актуално, е в състояние да съкращава — естествено в допустими за всеки отделен случай граници (срв. (10б), където тези граници не са достатъчно широки и възниква аномалия) — очакваната продължителност на Р. По тази причина при зададеното Р конструкцията ЧАСТО_{темп.} Р в много случаи е по-сполучлива, отколкото ВСЕГДА_{темп.} Р.

Що се отнася до наречията РЕДКО_{темп.}, ИЗРЕДКА_{темп.} и някои други, които предполагат само редуване Р и не-Р, но не и системност¹⁰, те от гледна точка на разглежданото свойство заемат, изглежда, промеждутъчно положение между ВСЕГДА_{темп.} и ЧАСТО_{темп.}. От двата примера

(12) б) Прошлым летом я ЧАСТО_{темп.} был болен;

в) ? Прошлым летом я РЕДКО_{темп.} был болен

вторият ни се струва по-лош от първия.

Да сумираме предишните разсъждения. Предположиме, че множеството периоди от време, за които съобщават някои наречия за време, имат универса-

лен ДС. Това допускане ни позволи да мотивираме важни свойства на наречията, при това неговата обяснителна сила превишава обяснителната сила на изискването за достатъчно дълъг интервал. Последното само произтича от нашата хипотеза.

Освен всичко останало тя ни помага да разкрием по-пълно интуитивно несъмнената близост (а често и дифузност) на дистрибутивното и темпоралното значение на разглежданите думи. По-горе предложихме да тълкуваме дистрибутивните значения по следните образци:

(3) N ВСЕГДА_{дистр.} Р = 'в класа (предмети) N всички N са (притежават свойството) Р'.

(4) N ЧАСТО_{дистр.} Р = 'в класа (предмети) N има (предмети) N, които не са (не притежават свойството) Р, и има (предмети) N, които са (притежават свойството) Р; (предметите) N, които са Р, са повече от нормата'.

За темпоралните значения предлагаме тълкувания от следния тип:

(17) ВСЕГДА_{темп.} Р = 'в класа периоди от време за всички периоди е вярно Р'.

(18) ЧАСТО_{темп.} Р = 'в класа периоди от време има периоди, за които Р не е вярно, и има времена, за които Р е вярно; периодите, за които Р е вярно, са повече от нормата'.

Сходството на (17) с (3) и на (18) с (4) е толкова голямо, че ни разрешава да разглеждаме темпоралното и дистрибутивното значение на всяко наречие като две реализации на един и същ инвариант. Той изглежда така:

(19) X ВСЕГДА Р = 'в класа същности X за всички X-ове е вярно Р'.

(20) X ЧАСТО Р = 'в класа същности X има X-ове, за които Р не е вярно, и има X-ове, за които Р е вярно; X-овете, за които Р е вярно, са повече от нормата'.

И в двете си значения наречията се оказват двувалентни, а разликата между темпоралното и дистрибутивното значение се обяснява само с различните сфери на действие по валентността на X: в случай на дистрибутивност тя се запълва с именна група, в случай на темпоралност — с понятие за периоди от време (което е имплицитно: именно поради тази причина обикновено темпоралното значение се смята за едновалентно). Разбира се, в действителност темпоралните значения са по-богати, отколкото показват приведените тук тълкувания: напр. ВСЕГДА_{темп.} предполага еднородност на действието¹¹, а ЧАСТО_{темп.} — системност, но подобни "семантични добавки" са напълно обикновено явление и не отменят предложените инварианти.

Обстоятелството, че периодите от време се определят по принципа на класата¹², е нетривиално; то по никакъв начин не произтича от традиционно даваните на тези наречия тълкувания: ВСЕГДА_{темп.} = 'във всички периоди от време', ЧАСТО_{темп.} = 'в много периоди'. Наречията ВСЕ ВРЕМЯ, ПОСТОЯННО, как-

то и ВСЕГДА_{темп.} най-приблизително означават 'във всички периоди от време', при това са безразлични към ДС на интервала от време, срв.: В рабочие дни я ВСЕ ВРЕМЯ (ПОСТОЯННО) нахожусь в кабинете; Сегодня между двумя и шестью часами я ВСЕ ВРЕМЯ (ПОСТОЯННО) находился в кабинете. Наречията МНОГО РАЗ, НЕОДНОКРАТНО, както и ЧАСТО_{темп.} означават, грубо казано, 'в много периоди от време', но също са безразлични към ДС на интервала от време, срв.: В последние дни я МНОГО РАЗ (НЕОДНОКРАТНО) вам звонил; Сегодня между двумя и шестью часами я МНОГО РАЗ (НЕОДНОКРАТНО) вам звонил. Има и други примери за описаното явление. Наречията ОДНАЖДЫ и ОДИН РАЗ, ако са тематични, не допускат референтен временен интервал; срв.:

- (21) а) * Между двумя и шестью часами он ОДНАЖДЫ (ОДИН РАЗ) злобно взглянул на меня¹³;
- б) Во время разговора он ОДНАЖДЫ (ОДИН РАЗ) злобно взглянул на меня.

Същото свойство демонстрират някои глаголи, например "воспитывать"; срв.:

- (22) а) ?? С 1970-го по 1980-й год она воспитывала сына;
- б) Пока сын рос, она воспитывала его (а позже занялась устройством собственной жизни).

Досега се занимавахме основно с опозицията "универсален ДС — референтен ДС на периодите от време". Както изглежда, в рамките на първия е актуална още една опозиция.

Ние избираме универсалния ДС тогава, когато си представяме множеството като принципно отворено. Едновременно е уместен и въпросът за реалната, онтологична изброимост на множеството. За едно универсално множество от предметни обекти той е несъществен, в смисъл че езикът няма никакви специализирани средства, за да изрази даденото противопоставяне. За временните обекти такива средства най-вероятно съществуват; срв. примерите:

- (23) а) Сергей подолгу гулял и ИНОГДА_{темп.} подходил к ручью;
- б) Сергей подолгу гулял и ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ подходил к ручью.

Изречението (23а) в зависимост от сферата на действие на ИНОГДА допуска двояко тълкуване: или Сергей се е разхождал неведнъж и по време на всяка разходка неведнъж е ходил до ручей, или пък неведнъж се е случвало да се разхожда, при това да се приближава до ручей, макар че по време на някои разходки може и да не се е приближавал.

Изречението (23б) следва винаги да се разбира така, че по време на всяка отделна разходка Сергей неведнъж се е приближавал до ручей. С други думи, сферата на действие на наречието ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ е представена от фрагмента "Сергей подходил к ручью", а не от деривационния източник (23б) "Сергей подолгу гулял и подходил к ручью" като цяло.

Поведението на ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ може да се обясни по следния начин: това наречие предполага не само онова, което предполага универсалният ДС при множество от актуални периоди от време, но и това, че тяхното множество в действителност е крайно. Навсякъде, където съществуват условия, ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ влиза в сферата на действие на такъв оператор, който задава множество от изисквания тип; срв. (236): тук темпоралната семантика на първата част изпълнява светопораждаща по отношение на втората част роля. Ако липсва подходящ оператор, той трябва да се подразбира; срв.:

(24) а) ? Я ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ ездил в Москву (сравнително лесно е да се подразбира реално ограниченият интервал);

б) ?? После возникновение материков они ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ сближались и расходились (да се подразбира такъв интервал, е значително по-трудно).

Описаната особеност на наречието ВРЕМЯ ОТ ВРЕМЕНИ вероятно е свързана с това, че то предполага наблюдаемост на събитията, но ние нямаме възможност да изясним този въпрос тук.

В нашата статия се стремяхме да покажем следното:

По референциалните си свойства понятието за период от време в много отношения прилича на "каноничните", предметните съществителни и обикновено има напълно очевиден денотативен статут. Независимо от това, в редица случаи той трябва да бъде специално експлициран със съответни тълкувания. Това са случаи, когато временният интервал се осмисля само като универсално, а не като референтно множество от периоди, както и случаи, когато множеството им е универсално, но едновременно с това се предполага реална ограниченост на интервала.

Отчитайки ДС на периодите от време, ние получаваме ключ за обясняване на някои идиосинкретични черти в поведението на много наречия.

Референциалната нетривиалност на разгледаното понятие, изглежда, е резултат от обстоятелството, че тук в много по-голяма от обикновено степен обектът на референцията се гради от самия ѝ акт.

Превод от руски: Стела Косева

БЕЛЕЖКИ

¹ Е. В. Падучева. Высказывание и его соотносённость с действительностью. М., 1985, с. 87 — 101. Оттук са заимствувани и много примери.

² Срв. тълкуването на предметните съществителни на А. Вежбицка в: А. Wierzbicka. *Semantics and Conceptual Analysis*. Am Arbor, 1985. Дефиницията се дели на две части: какво е необходимо и какво е допустимо да се каже за дадения предмет.

³ Срв. Е. М. Вольф. Грамматика и семантика прилагателного. М., 1978, с. 93, където е казано, че имената със значение 'време' "задължително се нуждаят от опреде-

лителите, ако... се намират в конструкции, където вече има временни семи". В разглеждания случай присъствието на такива семи е неизбежно.

⁴ Вж. Е. В. Падучева. Цит. съч., с. 103 — 105.

⁵ Абстрахираме се от екзотичната ситуация, когато съставът на студентската група или на тигрите в клетката повече или по-малко редовно се мени. В такъв случай квалифицирането на (1a) и (2a), разбира се, ще бъде друго.

⁶ Вж. Е. В. Падучева. Цит. съч., с. 228.

⁷ Срв. Т. Givón. Negation in language: pragmatics, function, ontology. — In: Syntax and Semantics. Vol. 9. Pragmatics. N. 1.; San Francisco; L., 1978.

⁸ Срв. Ю. Д. Апресян. Глаголы моментального действия и перформативы в русском языке. — В: Русистика сегодня. Язык: система и ее функционирование. М., 1988, с. 57 — 78.

⁹ Вж. Е. В. Падучева. Наречие как кванторное слово. — Известия АН СССР. Серия литературы и языка. Т. 48, 1989, № 1, с. 29.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Срв.: Он ВСЕГДА_{темп.} болен; *Он ВСЕГДА_{темп.} ездит на Кавказ; *Лучник ВСЕГДА_{темп.} стреляет.

Изречения от типа **В отпуск он ВСЕГДА_{темп.} ездит на Кавказ** не са контрапримери. Е. В. Падучева (Высказывание и его соотносительность с действительностью, с. 229 — 231) разглежда такава употреба като особено значение на ВСЕГДА. По този начин това наречие се оказва не с едно, а с две темпорални значения. Това е излишно, защото самото изречение **В отпуск он ездит на Кавказ** има за връх в семантичната си структура предиката "если": 'ако той е в отпуск (а в определени времена той се намира в отпуск), той отива на Кавказ'. Именно към този предикат се отнася ВСЕГДА, а "если"-предикатът се отнася, разбира се, към същия тип, както и хомогенните предикати "быть больным", "сидеть" и под.

¹² Строго казано, ДС на понятието "периоди от време" в тълкуването на (18) не е универсален, а двоен: на първо място, универсален, на второ — екзистенциален. Това е свързано с факта, че даденото понятие влиза в тълкуването два пъти. Същата ситуация се получава и в изречения с обикновена именна група, например в изречения не с темпорално, а с дистрибутивно ЧАСТО (срв. тълкуването на (4), както и в редица други случаи (вж. Е. В. Падучева. Высказывание и его соотносительность с действительностью, с. 100). Важното е, че екзистенциалният компонент на ДС тук е тривиален.

¹³ Ако ОДНАЖДЫ и ОДИН РАЗ в (21a) се рематизират, изречението ще се оправи: **Между двумя и шестью часами он только ОДНАЖДЫ (ОДИН РАЗ) злобно взглянул на меня.** Ние предполагаме, че тази рематизация е свързана с изменение в значението на обсъжданите думи.